

Politološka lektira: što čitati

Tom Holland: *Vladavina. Stvaranje zapadnog uma*

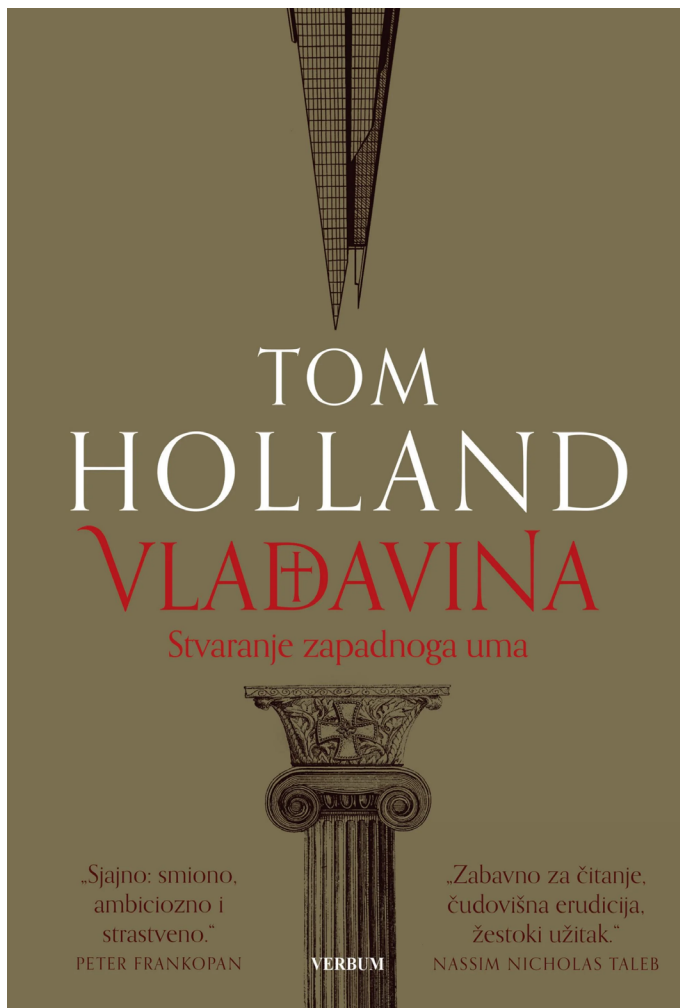
Verbum, Zagreb, 2023.

izv. prof. dr. sc. Stipe Buzar
Libertas međunarodno sveučilište, Zagreb
sbuzar@libertas.hr

Povlačenje religije u privatnu sferu dugo se broji među dominantne trendove u zapadnom svijetu, a u tijeku je barem od prosvjetiteljskog inzistiranja na vladavini razuma, stvaranja sekularne države, kao i ateistički orijentiranih ideologija u modernome dobu. Nietzscheova tvrdnja o smrti Boga nameće se u tom kontekstu kao važna dijagnoza stanja zapadne civilizacije, s insistiranjem na potrebi za prevrednovanjem svih vrijednosti. Međutim, tijekom XX. stoljeća ove Nietzscheove naširoko poznate i popularne izjave najčešće nisu naišle na pravo razumijevanje među prosvijećenim populacijama u liberalnim demokracijama. Nietzsche je prezirao kršćanstvo ne toliko zbog moći institucija poput Crkve, ili propozicionalnih stavova o naravi kozmosa koje kršćani drže istinitima, već zbog moralnih normi koje su utjecajem kršćanstva postale dominantne u vrijednosnoj strukturi zapadne civilizacije. Smrt Boga kod Nietzschea ostavlja tu civilizaciju bez osnove na kojoj su njezine vrijednosti izgrađene, zbog čega je njihovo postupno propadanje neminovno, a potrebna je zamjena drugačijim, herojskim vrijednostima klasične starine.

Nasuprot tome, moderne rasprave o Božjoj opstojnosti i ulozi religije u društvu između tzv. „novih ateista“ poput Sama Harrisa, Richarda Dawkinsa i pokojnih Daniela Dennetta i Christophera Hitchensa (poznata „četiri jahača“) s jedne strane, kršćanskih (ali također i židovskih te muslimanskih) teista s druge strane, fokusiraju se na klasične metafizičke, epistemološke i etičke argumente. U pogledu argumenata iz etičke perspektive, teisti se često pozivaju na poznatu izjavu iz *Braće Karamazova* prema kojoj je u svijetu bez Boga sve dozvoljeno, zbog čega u Božjoj odsutnosti ne postoji temelj za moralno djelovanje, kritiku, ili vrijednosti uopće. Ateisti, obratno, tvrde kako religija nema pozitivan utjecaj na razvoj moralnih vrijednosti te da bi se one mogle bolje razviti i održavati bez njezina utjecaja. Riječ je, dakako, o osnovnim vrijednostima zapadnog svijeta poput slobode, jednakosti, čak i demokracije, utemeljenima u uvjerenju o neotuđivim pravima i inherentnoj vrijednosti svake pojedinačne ljudske osobe. Nietzsche bi pronašao više

dodirnih točaka s Dostojevskim, dok bi svoj prijezir vjerojatno sačuvao za „četiri jahača“. To ne znači da dijeli vrijednosti s tim poznatim Rusom, nego da prihvaća njegov temeljni stav o statusu moralnih vrijednosti u odsutnosti kršćanske ideje Boga, dok se isto ne može reći za nove ateiste.

U kontekstu takvih rasprava, kao i širih debata o izvorima zapadnih vrijednosti, 2019. godine pojavljuje se djelo *Dominion: How the Christian Revolution Remade the World* (s alternativnim podnaslovom *The Making of the Western Mind* u američkom izdanju) britanskog povjesničara Toma Hollanda, koje je 2023. godine objavljeno na hrvatskom jeziku kod izdavačke kuće *Verbum* u prijevodu Damira Biličića. Holland se, međutim, ne uključuje u filozofske rasprave navedenih polemičara i apologeta, već nastoji (iako sam nije kršćanin) skicirati povijesni utjecaj kršćanstva na stvaranje vrijednosti zapadne civilizacije. Pritom drži kako je moguće tvrditi da su svi moderni zapadnjaci, kao i dio nezapadnih populacija, s obzirom na vrijednosti koje drže važnima, u jednom ograničenom, ali važnom smislu kršćani, bez obzira na to jesu li pripadnici neke od kršćanskih crkava, i bez obzira na to vjeruju li uopće u Božju opstojnost. Kršćani su zato što su vrijednosti koje drže kršćanskog porijekla i karaktera, dok ateističke političke ideologije, poput marksizma ili civilizacijski dosezi poput sekularne države, nisu moguće i ne bi postojale bez utjecaja kršćanstva, jer su njihov revolucionarni karakter i sposobnost zamišljanja svijeta sasvim drugačijim nego li je bio u prošlosti i sami bitno kršćanski. Komunizam, liberalna demokracija, sekularna država, jednakost, ljudska prava, hipijevski pokret,

znanstvene revolucije, prosvjetiteljstvo, *woke* (svjesne) ideologije itd., pojave su koje, takoreći, dijele onaj isti kršćanski DNK koji je Nietzscheu toliko odbojan, dok su od političkih ideologija u XX. stoljeću relevantan odmak od te vrijednosne strukture i univerzalističkog karaktera vrijednosti imale jedino različite forme fašizma. Podsjeća to na stari vic u kojem popisivač koji sudjeluje u izvođenju popisa stanovništva u Sjevernoj Irskoj na identifikaciju ispitanika kao ateista upita: „Razumijem, ali jeste li katolički ili protestantski ateist?“ Našoj publici bliža verzija tog vica uključuje zamišljeni popis stanovništva u Bosni i Hercegovini pri čemu ispitivač traži od ispitanika da se dodatno identificira kao pravoslavni, katolički ili muslimanski ateist.

Formaciju i napredovanje vrijednosti o kojima je riječ, Holland prati kroz tri povijesno-tematske cjeline: Antiku (str. 1-183), Kršćanski svijet – ugrubo Srednji vijek (str. 183-343) i *Modernitas*, tj. moderno doba (str. 345-527). U prvoj cjelini je ključno njegovo nastojanje da pokaže kako je antički, poglavito grčko-rimski svijet, u kojem se kršćanstvo pojavilo, po svojim vrijednostima ne samo različit od kršćanstva, nego po svojoj vrijednosnoj strukturi potpuno stran suvremenom zapadnjaku. Naime, kada promatramo klasičnu starinu, u njoj, osim njezinih slavni umjetničkih i filozofskih dosega, primjećujemo nepodnošljivo lagodnu okrutnost u međuljudskim odnosima. Razlika između našega svijeta i svijeta antike pri tome nije nužno u izostanku okrutnosti u suvremenom dobu ili

Buzar, Prikaz: Holland: Vladavina. Stvaranje zapadnog uma

srednjovjekovlju, jer je zasigurno ne nedostaje, već u potpunom nedostatku njezine ozbiljne moralne kritike. Početkom kršćanskog doba ne nestaju ekstremne nejednakosti, robovlasništvo, oružani sukobi, okrutni oblici kažnjavanja, ali u tom novom dobu sve te pojave moraju biti razmatrane u svjetlu kršćanske poruke o miru, jednakosti i uvjerenja da su sve ljudske osobe stvorene na sliku Božju. Holland inzistira da je to posve revolucionaran pogled na svijet, dok je ideja o mogućnosti fundamentalne promjene u međuljudskim odnosima u smjeru jednakosti i dostojanstva pojedinca antičkome svijetu potpuno strana.

Nakon toga Holland tvrdi kako srednjovjekovna slika svijeta ni sama nije mogla ostati trajno statična, jer su u njezinu temeljnu strukturu već bile utkane revolucionarne ideje kršćanstva, koje su pak uzrokovale protestantsku reformaciju, znanstvene revolucije, prosvjetiteljstvo, kao i druge pojave koje su zapadnog čovjeka uvele u *modernitas*. Konačno, i u modernome dobu djeluje isti revolucionarni duh koji kao dijete kršćanstva utječe na suvremeni svijet generiranjem uvijek novih ideja o fundamentalnom restrukturiranju političkih, društvenih i ekonomskih odnosa. Razlika je jedino u tome što su tijekom srednjovjekovlja i ranog modernog doba mnogi revolucionarni akteri (primjerice britanski i američki abolicionisti) bili svjesni kršćanskih korijena svojih ideja i djelovali na temelju eksplicitno kršćanskih motivacija, dok noviji akteri više nisu svjesni teoloških i metafizičkih izvorišta vlastitih vrijednosti.

Hollandova je knjiga prilično ozbiljan pokušaj opisa uloge kršćanstva u stvaranju suvremene zapadne civilizacije i njezinih vrijednosti, a ovom se autoru čini kao početak novog poglavlja (iako nije riječ o prvoj knjizi takvog karaktera) u raspravama o utjecaju religije na moralne, političke i druge vrijednosti, kao i raspravama između (kršćanskih) teista i (kršćanskih?) ateista u polemikama o Božjoj opstojnosti i društvenoj ulozi religije. Pored toga, knjiga je pisana iznimno pristupačnim jezikom, izvrsno je strukturirana, a osnovne su joj teze vrlo jasne, dok je hrvatski prijevod dobro izveden, a domaće izdanje tehnički vrlo bogato opremljeno.